

دولت کی پیوار دم

کہ مال سے عدی

۱۹۹۸

دوسەڭلىق چۈشەندۈرۈش

ئەلەستىق ۋە ئەلەستىق

كەمال سەئىدى
مامۇستاي ياساي تايىپەت
كۆلىتى ياساۋ رامىياري زانكۆي سەلاھەددىن

پیشکشه شه :

- بهو مروّقه مهزنه ی که هاوکاریم دهکات بو
- تهواوکردنی خویندنی دکتورا... جارّ نازانم کئی به ۱۱
- بهو لیپرسراوه ی که له رۆژنامه ی ئازاد دهترسی.

بەر لەوهی بچینه سەر باسی رۆژنامه گهری نازاد و نازادی
 رۆژنامه نووسان پتویسته نهوه بڵێن نایا چ رۆژنامه یهک و
 رۆژنامه نووسیگ نازادهو له کوئ؟

بۆ وهلامی ئەم پرسیاره دهبی له چه مکی دیوکراسییهت و مافی
 مرۆڤه دهست پێ بکهین چونکه تهنیا رۆژنامه گهری نازاد له ولاته
 دیوکراسییهکان دهتوانی بیته دهسهلاتی چواره.

له بهر نهوهی نازادی رۆژنامه گهری به گرینگترین روالته
 دادهنری له روالتهکانی نازادی بیروپاو رادهبرین که ئەمهش خۆی
 له خۆیدا مافیکه له مافه سههرهکییهکانی مرۆڤ بۆیه دهبی به
 تیروتهسلی باسی مرۆڤیش بکهین چونکه پتوهندییهکی زۆر بهتین
 له نیوان مافه سههرهکییهکانی مرۆڤ و دیوکراسییهت ههیه ههروهها
 ئەم دوو چه مکهش پتوهندییهکی راستهوخۆیان به نازادی
 رۆژنامه گهری و نهو دهسهلاتی چواره ههیه.

مافه سههرهکییهکانی مرۆڤ: Human rights

ههه له کۆنهوه تا ئیستا مشت و مێکی زۆر له بهاری سههرچاوهو
 جوهرهکانی ماف کراوه و دهرفهجام چهن دین تیوری جوړاو جوړ بۆ
 شیکردنهوهو لیکۆلینهوهی ماف هاتونه تهکایهوه.

ههندیگ لهو تیۆرییهانه دهلێن سروشت سههرچاوهی مافه،
 ههندیکی تریشیان دهلێن خوداوهتد خاوهنی گشت مافیکه و به پێ
 بهخشین دهیداته مرۆڤ. ههندیکی تریشیان به پێچهوانه ی ههه دوو
 کۆمهلهکه وای بۆ دهچن که دهولته تاچه سههرچاوهی ماف بیته بۆیه

به لای نه وانهوه ماف له سهر یاسا پنیات دهنریت و به بی یاسا شتیک نییه ناوی ماف بیت. به هرحال، نه گهر نه مه مش و مری یاسازان بیت له باره یوون و نه یوونی مافه وه نه ی ده بی له باره ی به دش و جوړه کانی مافه وه چی بلتین.

له واقعیدا مروژ ته وه ری گشت مافیکه بویه نه ماف به بی مروژ به دی ده کری و نه مروژ فیش به بی ماف، بویه ده توانین بلتین ماف و مروژ به یه که وه پندن. که واته له نه سلدا ماف بو به روه وه ندی مروژ هاتو ته کایه وه، به لام که هندی جار له مافه کی کم ده کری ته وه یان ده ستی له به رجه سته کردنی هندیک له و مافانه ده به ستر ته وه نه وه مانای نه وه ناگه یه نی که دژی به روه وه ندی نه و مروژ یه به لکو به پیچه وانه وه به ریه سته کانی ریگای پروسه کردنی ماف له به روه وه ندی مروژ ه که دایه، چونکه مروژ خوی به پی سروه ته کی شارستانییه هه ر بویه ش له گه ل مروژ ه کانی دورویه ریدا ریکه وتنیکی به ستوه به ریکه وتنی کومه لایه تی ناو ده بردری به پی نه م ریکه وتنه واز له هندی مافی خوی ده هینی بو کومه ل له به راهه ر ریگرتن و پاراستنی پاشماوه کی به مه یه ستی رزگار یوون له دوه مافیکیدا، چونکه نازادی هه ر که سیک له و شوینه وه ده ست پی ده کات که نازادی که سه کی تری لی کوتایی دیت. جا بو نه وه ی نه و نازادیانه ریکه بخرین ده بی ریکه وتنی کومه لایه تی گری بدری، زانیمان ماف چیه، نه ی که واته مافی مروژ چیه؟

هه روه ک له وه و پیش وتمان مروژ ته وه ری گشت مافیکه که واته مروژ و ماف به بی یه کتر هه لسا که ن، به لام سه ره رای نه م پیوه ندییه

به تینه هندیك ماف هه به گۆرهی مرۆڤ سه ره كین و ناکرێ
 قهت و قهت دهستیان لێ ههلبگیرێ، بهلام له هه مان کاتدا هه ندی
 مافی تریش هه ن ناسه ره كین و ناسانه وازیان لێ بهیترێ چونكه
 هیچ زیانیکی پێ ناگه یه نئ. نه و كۆمه له مافه سه ره كییانه پێیان
 دهوترێ مافی مرۆڤ.

له راستیدا مافی مرۆڤ و مافی سروشتی و مافی شارستانی
 هه ره هه موویان له ناوه رۆكدا یه كن، بهلام له ناوه كه یاندا لێك
 جیاوازی به پیتی قسه گانی (شهشرون و تۆماس نه كۆین و نه رستق)
 سه ره چاوهی مافی سروشتی نه و یاسایه یه كه چه سپاوو نه گۆزه و
 نه مه، ناگۆرێ به گۆرانی كات و شوێن، له سه ره هه موو كه سێك
 ده چه سپێ له هه ره شوێنێك بێ، لێره بێت یان له نه وێ، نه و یاسایه
 یاسای سروشتیه، مرۆڤ له رێگای نه قلییه وه نه حكامه گانی نه م
 یاسایه له سروشت دهرك پێ دهكات و دهیان دۆزێته وه.

ئێمه ش ده لێین، ته گه ره یاسایه ك هه بێ ناوی یاسای سروشتی
 بێت و مافێكیش هه بێ ناوی مافی سروشتی بێ نه وای بێگومان
 دانهره كه ی خودای گه وریه و له دوو تویی به رگه جکی نه شه نگدا
 نه حكامه گانی نه م یاسایه دهرك پێ دهكهین كه نه ویش قورئانی
 پیرۆزه.

به هه ره حال، هه ندی جار كه م كرده وه ی به شێك له م مافه
 سروشتییانه ده بێته مایه ی زیان پێگه یاندن به كه رامه تی مرۆڤ و
 دژی به رۆزه و هندییه كانیه تی به م پێیه كه م كرده وه ی برێك له و مافانه
 ده بێته هۆی كه م كرده وه ی برێك له به ها مرۆڤایه تییه كه ی و

ده توانين به مرؤښکي ناتهواوی ناوښتین، به لامل به پتېچه وانه،
 چه ندي نه و مافانه ی بڼ کهم و کورې بن نه و نه ده نه و مرؤښه
 مرؤښایه تېیه کي ته و او ده بڼ. هر له بهر نه مده نه و کومه له مافه ی
 له جاري گهر دوونی مافي مرؤښ له سالی (۱۹۴۸) دا هاتوون به
 گه مترین برې پتوېست بو مرؤښ داده ندرېن هر بویه شه ناویان لی
 ناوون مافي مرؤښ. بویه هر ده ست درېزی کړدنیک بو سهریان
 ده پتېته هوې ده ست درېزی کړدن بو سهر مرؤښ. بو غوونه، ریگا
 گرتن له بهر ده مافي پیروړا دهرین و مافي هه لېژاردن و مافي
 په روه ده و فیر کړدن خوې له خویدا کهم کړدنه ویه له کهم سایه تی
 مرؤښ.

هر وهک له پتېشه وه ولمان نه مافه سهره کیانه به سترانه ته وه
 به سروشتی مرؤښ و به ها مرؤښایه تېیه کي و کومه له هه لده ستی به
 ریڅخستنیان به جوړتیک که له گه له کومه لگا و نه و بارودخه دا
 بگوښی که له چواره وړه ی نه و کومه لگایه دایه. بویه له هر
 ولایتکدا یاسا سنووری مافه سهره کییه کانی مرؤښ دیار دهکات و
 هر ته مده شه کاکلی جیاوازی له نیوان نه مافانه و نه وانه ی له جاري
 گهر دوونی مافي مرؤښ دا هاتوون نه و جاري که له ریڅه و تی
 ۱۹۴۸/۱۲/۱۰ دواي جهنگی جیهانی دووم له لایه ن
 نه ته ویه گگرتوه کانه وه راگه یه ندرا.

نه مده و سهره پای نه و ی جاري گهر دوونی مافي مرؤښ تا تېستا
 نه بوته جاپانه مده کی به زوره کی و ده توانین بلتین له زوره ی ولاتان
 کاری بڼ ناکری.

نەوێی شایەنی باسە، مافە سەرەکییەکانی مرۆڤ پێوەندییان بە قەوارەیی کەس و پێوەندی بە کەسانی ترەو لەناو کۆمەڵە هەیە. بۆیە دەتوانین بڵێین کەس ناتوانێ گشت مافەکانی بە تەواوی و بێ کەم کۆری وە دەست بهێنێ مەگەر لەژێر سیستەمی دیموکراسی راستەقینەدا.

بۆیە سیستەمی دیموکراسی خۆی بە تەنیا زمانی نەم مافانە بۆ تاکەکانی کۆمەڵە دەکات و سنووریشیان بۆ دادەنێت هەر وەک لەمەولا لە باسی دیموکراسییەت بە درێژی باسی نەم مەسەلەیە دەکەین.

لە راستیدا، بیرۆکەی مافی سروشتی کە مافی مرۆڤیش دەگرێتەوە لە لایەن لایەنگرانی رێچکەی تاک پەرورەووە لە ئەوروپا پەیدا بوو، تیسۆری رێکەوتنی کۆمەڵایەتی هەرەها بیروباوەرەکانی قوتابخانەی یاسای سروشتی کارێکی زۆری کردبوو سەر لایەنگرانی رێچکەی تاک پەرورە کە بە پیتی ئەو تیسۆری و بیروباوەرە پانە مرۆڤ ئازادی و مافەکانی لە سروشتە مرۆڤایەتییهکە وەرەگری و هەر لەو کاتێک کە کۆریە لەیە و لەناو سکی دایکیدا بە تا ئەو رۆژەی دەبێت و دەمرێ پێیەو لکاوە.

هەربۆیە لایەنگرانی رێچکەی تاک پەرورە بۆ قسەکانیان پاساوێان بە جاری ئەو مافانە هێناوە کە لە لایەن ولاتە یەگەرتووەکانی ئەمەریکا دواي سەرەخۆبوونی لە کۆنگرەیی فیلادلفیا لە سالی (١٧٧٦) و ئەو جار نامەیهی مافی مرۆڤ کە شۆڕشی فەرەنسایە سالی (١٧٨٩) دەری کرد هەرەها جاری

گەردونی مافی مۆڤ گە نەتەو ە بەگرتووەکان لە سالی (١٩٤٨) دەری کرد.

سەرەرای ئەمانە دەتوانین بڵێین تەو ماف و نازادییانەیی کە لێکاون بە مۆڤەو ئەوانەن کە لە یاسای سروشتی وەرگیراون وەک نازادی هزرو نازادی بیروباوەر و نایین و نازادی بیروپاوردەرپین و نازادی رۆژنامەگەری..... تاد

مافی نەدەبی و هونەری (هزری) ناوەرۆکەکی شتیکی نابەرجهستهیهو بە پێچهوانەی مالاتە بەرجهستهکان وەک بیروکەیک لەناو دەروونی خاوەنەکیان شاراوەن و تاقە رێگا کە بە هۆبەو سوود لەو مالاتانە وەرگیری رێگای بیروپاو را دەرپینە چونکە بە شاراوەبی لە دەروونی خاوەنەکی هیچ بایەختیکی نییه ئەگەر بیت و تەعبیری لێ نەکریت و نەخریتە سەر کاغەزیان پەخش و بلاو نەکریتەو.

کەواتە چۆن هەموو کەسیک مافی بەسەر مالاتە بەرجهستهکانیدا هەیە وەک مافی جوتیار بەسەر زەوییەکی و بەکرێدەر بەسەر بەکرێدراوەکی ئەوهاش هەموو مۆڤییک مافی بەسەر مالاتە مەعنەوییەکانیان نابەرجهستهکانیدا هەیە و هیچ کەسیک یان کۆمەڵێک یان دەولەتێک بۆی نییه رێگا لەبەردەم ئەم نازادییانەیدا بگریت. هەرۆک لە دەقی ماددە (١٩)ی جاپاری گەردونی مافی مۆڤدا هاتووە: «هەموو کەسیک مافی نازادی بیروپاو رادەرپینی هەیە» هەرۆها لە ماددە (٣٠) هەمان جاپانەدا هاتووە دەلتی: «هیچ دەقیکی ئەم بانگەوازه ناییت وای»

دەسلانی جوارەم ٨

لیکېدو ته وکه رڼګه ددهاته ددوله تیک یان کومه لیک یان تاکه
که سټیک که چ مافیکي ته و یان ه بیت که چالاکي یان کاریک
بکه نه به مېستی تیکدانی ماف و نازادیه گانی نه ونم
بانگه وازه».

ته و هی شایه نی باسه ، نازادی بیروړا دهر پرین ته و او گه ری نازادی
هزرو ویزدان و بیرو با وړه ، بویه نه م نازادیه نات و او د بیت نه گه ر
بیت و مرؤف نه توانی له کوره گشتی و تایه تییه کانیا نه له ریگای
خو ته دان یان به یاداشتنامه و نووسین و په خش و بلا و کردنه و
ته عبیر له بیروړا و هزه گانی بکات.

که واته ، به هیچ شتویه که و پرو بیانو تیک نابیت ریگا له
بیروړای نازاد بگیریته و هر ده ست در تییه کیش بؤ سر نه م مافه
ده ست در تییه بؤ سر تاک و کومه ل بیه که و په چونکه به م کاره
دز توه ته گه ره ده خر تیه سر پیشکه وتنی کومه ل و و به ره یثانی
ته و او ی به ره ه مه فیکریه گانی مرؤف.

هر به م بونه یه قول ته ری بلیمه ت ده لن: «من ناره زایی له دزی
قسه گانت دهر دهر م، به لام تا مردن به رگری له مافه که ت ده کم
سه پاره ت به وتنی نه م قسانه ت».

لیره دا ته و ه مان بؤ دهر ده که وئی که به هیچ شتویه که نابیت ریگا
له بیروړا دهر پرین بگیریته به لکو ده کړی نه و که سه ی به دلی نییه
ناره زایی خو ی به قسه و نووسین بؤ دهر پریت. هر به م بونه یه و
ده ستوری ولاتان نه م مافه یان لریز ناویشانی مافه گشتیه کان
یان نازادیه سره کیه کان ری که خستوه له وانه پر وژه ی ده ستوری

عتراتی سالی ۱۹۹۰ که ماده‌ی (۵۳) ی بقّ تهرخان کردووهو
 تپایدا هاتروه: «نازادی بیروراو تعمیر کردن لیتیان به ریگگانی
 راگه یاندن و روشنبه‌ری زامنو یاسا چوتیتی پروسه کردنی نم
 نازادی‌بانه ریک دهخات». هروه‌ها له ماده (۶۳) ی دهستوری
 عتراتی ۱۹۷۰/۷/۱۶ داهاتروه: «دهستور کفاله‌تی نازادی
 بیروراو بلاوکردنه‌وه دهکات».

شایه‌نی یاسه، نیسلام داواو کفاله‌تی نازادی بیرورا ده‌پرینی
 کردووهو به ماف و نه‌رکی له ههمان کاتدا داناوهو پاریزگاری
 یاسا‌ییشی بقّ دابین کردووه، به‌لکویه‌کیتک لهو پرینسیپانه‌ی که
 لقّی نم مافه‌ن کردویه‌تییه بنچینه‌یه‌کی سهره‌کی له کۆمه‌لگای
 نیسلامی که نه‌ویش پرینسیپی «فهرمان کردن به چاکه و نه‌هی کردن
 له خراپه» یه.

به‌لگه‌ی نازادی بیرورا ده‌پرین له قورنانی پیروژه‌ویه، خوای
 گه‌وره لهو باره‌یه‌وه له سوره‌تی نال عومران له نایه‌تی (۱۰۴) دا
 ده‌فهرموی: «وَلَا تَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيُهْرَعُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ
 عَنِ الْمُنْكَرِ». نم نازادی‌بش گه‌لیک لق و پۆی سهره‌کی لی ده‌بیته‌وه،
 له‌وانه نازادی بیر کردنه‌وهو نیجته‌هاد کردن له مه‌سه‌له شه‌رعیه‌کان
 و کاروباری فقهیدا لهو حاله‌تانه‌دا که ده‌قیتک له قورنانی پیروژه
 فهرمووده‌کانی پیغهمبهر (د.خ) ده‌ست نه‌که‌وی به مه‌به‌ستی
 چاره‌سهر کردنی نه‌و ته‌نگ و چه‌له‌مانه‌ی که دووچاری موسلمانان
 ده‌بی له رووبه‌روو بوونه‌وه‌ی نه‌و پیشکه‌وتنه‌یه‌ک له دوا‌یه‌کانه که
 له کاروباره‌کانیاندا رووبه‌رووی ده‌بنه‌وه.

هدر بدم بۆنده ده گێرنهوه جارتیکیان عومهری کورێ خهتاب
 (رهزای خورای لی بیت) له کاتی خوتبه خوتیندا رووده کاته
 خه لکه کهو ده لی: «ئهی خه لکه نه هدر که سێک له ئهوه نه گهر
 خوارێ پتوه پینیم یا راستم بکاتهوه». یه کێک له دانیشتروان
 وه لای ده داتهوه ده لی: «به خوا نه گهر خواریمان پتتهوه پینی بهو
 شهره راست ده که پینهوه». عومهری کورێ خهتاب وه لای ده داتهوه
 ده لی: «ستایش بۆ خوا که وای کردوه له نێو موسلماناندا یه کێک
 هه بیت به شیرکهی خوارێ عومهر راست بکاتهوه». لیره دا بۆمان
 ده رده که وێ که تاج راده یه که ئیسلام په رووشی نازادی بیرو را ده پرین
 بووه تا ده رهدق به خوشی.

دیموکراسییهت Democratic

زاراوهی دیموکراسییهت له دوو وشه ی نه غریقی پێک دیت de-
 mos به مانای گهل وه Kratos به مانای ده سه لات واته ده سه لاتی
 گهل.

نه وهی شایه نی با سه ، سه ره تای سه ره له دانی ئهم سیسته
 ده که په پته وه بۆ سه رده می شاری (ئه ئینا) نه و کاته ی که گهل به
 تیکرا حوکم پرانیستی شاری ئه ئینایان ده کرد و بۆ ده رکردنی
 بچو و کترین بریار جاریان ده دا و له ناوه راستی گۆره پانی شار کو
 ده بوونه وه و دوا ی وتوێژو ده نگ دان به زۆرینه ی ده نگ بریاری
 گونجاویان بۆ هدر کیشه یه که له کیشه کان ده رده کرد، ئهم جوژه
 دیموکراسییه تهش پتی ده ووتری دیموکراسییه تی راسته وخو، به لام دوا ی

جان جاک رۆسۆ

فراوان بوونی شاره‌کان و زۆری بونی ژماره‌ی
دانیشتوانی نهم ولاتانه کۆبوونه‌وه‌ی گهل له
دانیشتنێکی یه‌کگرتوودا شتیکی ناسان
نه‌بوو بۆیه له قۆناعی دووه‌مدا گهل له
ریگای پرۆسه‌ی هه‌لبژاردن نوێنه‌ری خۆی
هه‌لبژاردو له ریگای نهم نوێنه‌رانه‌وه
حوکمرانیته‌ی خۆی ده‌کرد که نه‌مه‌ش پیتی
ده‌ووتری دیموکراسیه‌تی ناراسته‌وخۆ.

به هه‌رحال، نه‌گه‌ر دیموکراسیه‌ته‌که راسته‌وخۆ بیت و ه‌یان
ناراسته‌وخۆ هه‌ر وه‌ک سه‌رۆکی پیتشوی نه‌مه‌ریکی ته‌براهام لنگۆلن
ده‌لی: دیموکراسیه‌ت بریتییه له حوکمرانیته‌ی گهل به گهل و بۆ گهل.
واته گهل سه‌رچاوه‌ی گشت ده‌سه‌لاته‌کانه له ولاتدا. که‌واته گهل
سه‌رچاوه‌ی گشت ده‌سه‌لاته‌کان ده‌بی نه‌گه‌ر بیت و دیموکراسیه‌ت
به‌ر‌قه‌رار بیت و دیموکراسیه‌تیش به‌ر‌قه‌رار ده‌بیت نه‌گه‌ر بیت و
هه‌لب‌ژاردنێکی نازاد و پاک و بێ‌گه‌رد له‌ که‌شوه‌ه‌وایه‌کی ه‌یمن و
ناسووده له‌ نارادا بیت.

که‌واته دیموکراسیه‌ت قه‌ت له‌ گه‌ل دیکتاتۆرییه‌ت به‌ یه‌ک ناگه‌ن
و باشت‌ترین سیسته‌میش بۆ رێزگرتن له‌ ه‌افه‌کانی مرۆڤ که مافی
نازادی ب‌پ‌روا ده‌ه‌رین و نازادی رۆژنامه‌گه‌ری و ده‌یان مافی تری
سه‌ره‌کی ده‌گرێته‌وه. به‌ پێچه‌وانه‌شده‌وه نهم مافه سه‌ره‌کییانه‌ی مرۆڤ
له سیسته‌می دیکتاتۆرییه‌ت و ئیستبدادی و پاشایه‌تی ره‌هاو
سیسته‌می مه‌ر‌که‌زی و دیموکراسیه‌تی مه‌ر‌که‌زیدا پیتیل ده‌کریت.

له سه دهی ههژدهیه مدا دیوکراسییەتی لیبرالی له سه دهستی ههز مه ندانی سه دهی هه لدا له و کاتانه دا که مزگینی یه کسانێ مروژیان راگه یاندو داوا ی مافی گه لانیان بۆ هه لێژاردنی نوێنه رانیان کرد بۆ به پێوه بردنی کاروباری ولات. هه ریه هه ندیک ههز مه ند ده لێن نه گه ر دیوکراسییەت به رقه رار بیت مافی مروژ به ئۆتۆماتیکی به رقه رار ده بیت چونکه دیوکراسییەت خۆی له خۆیدا یه کسانێ گشت تاکه کانی گه له له ماف و نه رکه کاندای.

که واته ده وله تی دیوکراسی نه و ده وله ته یه که تیتیدا شکۆمه ندی ته نیا بۆ گه له به یی جیاوازی کردن له نیتوانیان چونکه گشتیان له ماف و نه رکه کاندایه کسان و نازادن. له م باره یه وه جۆرج پۆرۆ ده لێ: «ده وله تی دیوکراسی ده وله تی مافه، ته ایدا مافه کان پارته زاره بۆ هه موو که سه تک له سنووری یاسادا».

له مه ی سه ره وه نه وه یان بۆ ده رده که وێ که ده وله تی دیوکراسی نه و ده وله ته یه که به توانی پێداویستییه کانی نازادی بیرو را ده رپین به خاته به رده ست رۆژه کانی چونکه دیوکراسییەت و نه و نازادیانه که مه ترین بری پێویست بۆ مروژ.

ده بی ته نکید له سه ر نازادی بیرو را ده رپین و نازادی په خش و بلاو کردنه وه و رۆژنامه گه ری بکری، چونکه نه م نازادیانه ته وا که ری دیوکراسییەتن و ده بنه هۆی به رده وام بوونی پێوه ندی نیتوان گه ل و حوکم به ده ستان نه گ ته نیا له کاتی هه لێژاردنی گشتیدا به لکو هه موو کاتی.

لیره دا رۆژی رۆژنامه گه ری مان وه ک ده سه لاتییکی سه ره خۆ

جیاواز له سڼ دهسه لاتکه دی تر (یاسا دانان و جڼ به جڼ کردن و دادگا) بهرچاو دهکه وی، بهلام تایا به ههقیقهت رۆژنامه گهری نهو دهسه لاتیه یان نا؟ نه مه مهسه له یه کی تره و توژیکی تر باسی لڼوه دهکه یڼ.

دیوکراسیهت وهسه له یه که بۆ دروست کردنی زمانیکي هاوېش له نیتوان حوکم به دهستان و چینی گشتی. مه به ستمان نهو حوکم به دهستانه یه که دهسه لاتنی ولاتیان گرتوته دهست و نهو چینه گشتیهش که سوورن له سه ر داگوکی کردن له سه ر مافه کانپان. هه ریزیه نهم دوولایه نه هه رگیز به بی یه که هه لئاکن و له دوو خه نده قی جیاوازدا نابن به لکو به یه که وه و له یه که خه نده ق ده بن بۆ وتوژو راویژ کردن بۆ به رزه وهندی پنداویستیه کانی ماف و نازادی. هه روه ها دیوکراسیهت ده بیته هژی دروست کردنی جوژه هاوکاری و هاوېشیه که له چاودتیری و به رپوه بردنی کاروباره گشتیه کانی ولات و دامه زرانندی ده زگاگان. هه روه ها ده بیته هژی دروست کردنی جوژه به ره له سستی کردنیکي ره وای دهسه لات. له راستیدا، گفتوگوو هاوکاری و به ره له سستکاری وه که چه مکیکه که برونن نهم چه مککش که شوه وهایه کی له بار ده خوازی. بۆ نمونه، گفتوگوو پیوستی به زیاتر له لایه نیکه، هه روه ها هاوکاری کردن و به ره له سستی کردن. هه ر له بهر نه مهش دیوکراسیهت پایه بندی فره بی (تعدیه) یه. فره حزبی و فره رای گشتی و فره دهسه لاتنی که پیتی ده لڼن پره نسپیی له یه که جیا کردنه وهی دهسه لاتنه کان (مبدأ الفصل بین السلطات).

مونتسکیو

نهووی شایه‌نی باسه، پره‌نسیپی لیک
جیاگردنه‌وهی ده‌سه‌لاته‌کان (ده‌سه‌لاتی
یاسادانان و جی به‌جی کردن و دادگا) Prin-
cipe de separation des pouvoirs
به‌ستراوه‌توه به ناوی هزره‌ندی فیه‌ره‌نسی
مونتسکیو Montesquieu که توانی
تیشکی بخاته سهر وهک پره‌نسیپیتیکی
بنه‌ره‌تی بۆ ریک‌خستنی پیوه‌ندی له نیوان
ده‌سه‌لاته گشتیییه‌کانی نار ده‌ولت و
رینگاکرتن له خراب به‌کار هیئانی ده‌سه‌لات (منع الاستبداد
بالسلطه).

ههر لهم روانگه‌یده‌وه (مونتسکیو) ده‌لتی نه‌گهر بیت و ده‌سه‌لاتی
یاسادانان و جی به‌جی کردن بخریته ژیر ده‌ستی تاقه که‌ستیک، یان
بخریته ژیر کۆنترۆلی ده‌سته‌یه‌ک نه‌و کاته نازادی کوتایی پی دیت،
چونکه نه‌و که‌سه یان نه‌و ده‌سته‌یه هه‌له‌ده‌ستی به دانانی یاسای
نیستبدادی، هه‌روه‌ها به رینگایه‌کی نیستبدادیش جی به‌جی‌یان
ده‌کات.

له‌به‌ر نه‌وهی پره‌نسیپی لیک جیا گردنه‌وهی ده‌سه‌لاته‌کان به
شیوه‌یه‌کی ره‌ها مه‌حاله و نایه‌تدی بۆیه نه‌مه به‌وه هۆی سهر
هه‌لدانی پره‌نسیپیتیکی تر، نه‌ویش پره‌نسیپی هاوسه‌نگی و
چاودیری نالوگۆره «الرقابه‌ المتبادله» که له رینگایه‌وه ده‌توانی ههر
یه‌کێک له‌و ده‌سه‌لاتانه پیوه‌ندی به‌وهی تریان بکات، هه‌روه‌ها

توانای نه‌وهی پی ده‌به‌خشت که له سنووری تاییه‌غه‌ندیتیه‌که‌یدا رایبگریټ.

به‌ر له‌وهی پیوه‌ندی نیوان دیوکراسیه‌ت و مافی مرؤف روون بکه‌ینه‌وه به‌چاکی ده‌زانین تشکیک بخه‌ینه سهر سه‌ره‌له‌دانی چه‌مکی دیوکراسیه‌ت و پیوه‌ندی به‌ریکه‌وتنی کومه‌لانییه‌وه.

نه‌وهی شایه‌نی باسه، له‌نه‌نجامی توندو تیژی و زه‌برو زه‌نگی پاشاکان له‌چاخه‌کانی ناوه‌راستدا بیروکه‌ی ریکه‌وتنی کومه‌لانییه‌تی په‌یدا بو له‌لایه‌ن نه‌و که‌سانه‌وه که‌داکویان له‌مافه سه‌ره‌کیه‌کانی مرؤف ده‌کرد و به‌ره‌له‌ستی نه‌و ده‌سه‌لانه‌ توندو تیژه ره‌هایه‌ی حاکمه‌کانیان ده‌کرد. له‌راستیدا لیک‌دانه‌وه‌ی بیروکه‌ی نه‌م ریکه‌وته‌ن سئ شپوه‌ی وه‌رگرتوه به‌پیتی تیروانیی هه‌ر یه‌ک‌یک له‌هزومه‌ندان هوزو جۆن لۆک و جان جاک رۆسۆ. نه‌وه‌ی به‌لای نیمه‌وه‌ گرینگه‌ لیک‌دانه‌وه‌ی جان جاک رۆسۆیه که‌وای بۆ ده‌چی که‌گه‌ل سه‌رچاوه‌ی گشت ده‌سه‌لانه‌کانه له‌ولاتدا.

به‌پیتی بۆچوونی رۆسۆ J. L. Rousseau تاکه‌کانی گه‌ل له‌نیوان خۆیاندا ریکه‌وتنیکیان به‌ستوه به‌پیتی نه‌و ریکه‌وته‌ن هه‌ر یه‌ک‌یک له‌وانه‌ ده‌ستی له‌به‌شیک‌ی که‌م له‌نازادییه‌ سروشتیه‌کانی خۆی بۆ سه‌رجه‌م تاکه‌کانی گه‌ل هه‌لگرتوه به‌مه‌یه‌ستی زامن کردنی سه‌لامه‌تی کومه‌ل. له‌به‌رنه‌وه‌ی گه‌ل به‌تیکرا ناتوانی ده‌سه‌لاتی به‌پتیه‌بردنی کاروباره‌کانی خۆی بگریته ده‌ست بۆیه هه‌ندیکیان وه‌کاله‌تیا‌ن داوه به‌هه‌ندیک‌ی تریان بۆ هه‌لسان به‌م کاره له‌جیاتنی نه‌وان.

نازادیانه گهم گردنوهیه له که سایه تی مروژ و دهست دریزی بو
سهر قهواره ی مروژ.

ئیتسا بازانین نهم ماف و نازادیانه چ سوودیکیان ده بی نه گهر
بیت و پاریزراو نهن. لهراستیدا، ههروهک له پیشهوه و قمان
دیوکراسیهت زامنی نهم مافانه به پیچه وانه شهوه له سیستمیکی
نیستبدادی و پاشایه تی ره هادا نهم مافانه بوونیان نییه.

به ره هه موو شتی نهم مافانه که به مافی سروشتیش ناو
دهبردین هیچ بایه ختیکی عه مه لیان نابیت نه گهر نه خسترینه ناو
چوارچیه ی یاسا که له سه رووی هه موویانه وه دهستور دیت.

هه ربو دهستوری زۆریه ی ولاتان له ژیر چهند ناویکی جیا جیا
نهم ماف و نازادیانه یان ریک خستوه، نه مه وه سه ره رای ناماژه بو
کردنی له جاری گهردوونی مافی مروژ که له سالی ۱۹۴۸
دهرچوه.

دانپیانان و پرپار له سهردان بو نهم مافانه ی مروژ خوی له خویدا
له ولاتیکی دیوکراسی نه بی نابیت، چونکه یه کییک له و مافه
سه ره کیانه که له برگه ۳/ ی بهندی ۲۱/ ی جارنامه ی ناوبراودا
هاتوه دهلی: «خواستی گهل سه رچاوه ی دهسه لاتی حکومه ته، نهم
خواستش به شهوی هه لهرادنتیکی دروست و دیاریکراودا و له
سه رماغه ی دهنگدانی نهی و یه کسانێ هه مووان دهرده پردی، یان
به هه رچه شتیکی دیکه که نازادی دهنگدان بهارنیت». هه ربو
راستیان وتوه ولاتی دیوکراسی نه و ولاتهیه که تیایدا شکومه ندی
بو گهل بیت به بی جیاوازی کردن له نیتوانیاند، چونکه هه موویان

نازاد و یه کسانن له ماف ونه رکه کاند. که واته ده توانین بلیتین ولاتی دیوکراسی ولاتی مافه و تیایدا مافه کان له چوارچیه یاسا بۆ هه مسوان زامنه. یه کیتک له مافه سه ره کییه کانن مرۆڤ مافی بیرو را ده برینه که به گیانی بیرو که ی دیوکراسیه ده ژمیردیت چونکه به هویه گهل ته عبیر له خواست و ویستی خۆی ده کات. نازادی بیرو را ده برین به پالبتیک سهره کی سیستمی دیوکراسی ده ژمیردیت چونکه له ریگای ئه م مافه وه هه موو که سیتک ده توانن موناقه شه ی بیرو را جیا جیا کان بکات بۆ نه وه ی بترس یان گوئ بداته پرو پا گهنده ی قین له دلان تا وه کو بۆ ترس و تۆقان به راشکاوی ته عبیر له بیرو بۆچوونی خۆی بکاته وه.

ههر بۆیه له کۆمه لگایه کدا زیاتر له رۆژنامه یه ک ده بینن، ههر رۆژنامه یه کیش خۆینه ری خۆی هه یه و نه و رۆژنامه یه به سه ر رۆژنامه کانن تر ته فزیل ده کهن. نه مه ش ده که ریته وه بۆ جیا وازی بیرو بۆچوون. هه ره ها له ناو خیزانیکی شدا سه به اریه به چاره سه ر کردنی کیشه یه کی دیاری کراو بیرو بۆچوونه کان لیک جیا واز ده بن. مافی نازادی بیرو را ده برین هه قیه ته ی کۆمه ل نا شکرا ده کات له ریگای به ده رخستنی بیرو که شاراهه کانن ده روونی مرۆڤه وه. بدم پییه وینه یه کی راسته قینه ی خواست و پیتا ویستیه کانن ده به خشیته ده سه ولاتی گشتی.

بۆ ته عبیر کردن له بیرو را هه رج نییه مرۆڤ خۆی به تاکه وه سیله یه کی دیاری کراو بیه سیته وه، به لکو بۆی هه یه به ههر شیه وه که ته عبیر له بیرو را ی خۆی بکات جا چی به نووسین بیت

یان به قسه یان به وینه یان نیگار یان به جووله یه کی دیاریکراو
یان هدر وه سیله یه کی تر.

نه وهی شایه نی باسه، مافی نازادی بیروړا دهر پین به
ته واکه ری دیو کراسیه ت ده ژمیردری چونکه له ریگایه وه نازادی
گفتوگو و به شدار بوونی خه لک به شیوه یه کی به رده وام له حکومتدا
همو کاتیک شتیکی مومکین ده بی نه ک له کاتی هه لبراردنی
گشتیدا به لکو له همو کاتیکدا. جا بۆ نه وهی مرۆژ بتوانی
ته عبیر له بیروړای بکات به هو ی رۆژنامه و کتیب دانان و نیزگه و
ته له فزیز و سینه ماو شانوو شتی تر پیوسته نازاد بکری له و
کۆسپانه ی که سنووریک بۆ نازادییه کی داده نیت.

که واته رۆژنامه ی نازاد ته عبیری راسته قینه ی دیو کراسیه تیکی
بی خه وشه بۆیه نازادی رۆژنامه به شیکه له نازادی مرۆژی ناسایی و
ناهی سنووری بۆ دابندرئ مه گهر به پیتی یاسایه کی تاییه تی نه بیت.
دوای نه وهی باسما ن له مافه سه ره کییه کاننی مرۆژ و
دیو کراسیه ت و پیوه ندییان به یه که وه کرد نیستا له خواره وه باسی
نازادی رۆژنامه گهری ده که ی.

نازادی رۆژنامه گهری

نازادی رۆژنامه گهری ته رکیز له سه ره دوو پره نسیپی سه ره کی
ده کات. یه که میان پیوسته نازادی ته واک به رۆژنامه نووسی بدری
تاوه کو ته عبیر له بیروړا و بۆچونه کاننی خوی بکات، دووه میشیان
پیوسته نه و وه سیلاته بدۆزینه وه که له ریگایانه وه ریگابگیری

جۇڭگو لۇڭ

له پهردم به کارهینانی نهم نازادییه له لایین
روژنامه کاندوه وهک ئامرازیک بو پیشیل
کردن و دهست درێژی کردنه سهر هاف و
نازادی کهسان.

که واته گیروگرفتی سهره کیمان له
چوارچیتوهی دیراسه کردنی نازادی
رۆژنامه گه ریدا گیروگرفتی دۆزینهوهی
هاوسه نگیه که له نیتوان نازادی پیوست
رۆژنامه نووسان و مافی پیوست
تا که کانی کۆمهڵ و کۆمهڵ به گشتی.

یہ کہم: نازادی رۆژنامہ نووسان

نازادی رۆژنامه نووس تهنیا نه وهنده نییه که بوری بدری نهو
بیروکه یه که له ناو میشکیده بیهیتیتته درهوه له ریگی
خستنه سهر کاغزو لاپه ره رۆژنامه کان، به لکو ئه مه واده خوازی که
کۆمه لیک توانای بخریته بهر دهست تا بتوانن سوود لهو نازادییه ی
وه بگریته.

بۆیه ده‌بێ چا‌پ‌خانه‌و‌ رۆژ‌نامه‌و‌ ک‌ت‌ی‌ب‌خانه‌و‌ ده‌ز‌گا‌کان‌ی چ‌اپ‌ و
ب‌لا‌و‌ک‌رده‌وه‌ ن‌از‌اد‌ ب‌ه‌ ن‌اب‌ی‌ گ‌ۆ‌س‌پ‌ و‌ ته‌گ‌ه‌ره‌یان‌ له‌به‌رده‌م‌ دا‌بن‌د‌ری
به‌ پ‌یتی‌ ی‌اس‌ا‌ نه‌ب‌یت‌.

هر چنده نيمه باس له نازادی روژنامه نووس ده کين، بهلام هم نازاديه ره ها نيه، به لکو پابندی ريزگرتی مافی که سان و بهرژه وندي گشتی و نيزامی گشتيه حکومت له ريځاي دور

وهسیله وه ده ترانی سنووریک له بدردهم تهم نازادییه دا دابنی:

أ- سانسور

به شیویه کی گشتی له بارودوخی ناساییدا نابج سانسور له سهر
روژنامه ناوخییه کان دابنا ری.

به لām له بارودوخی ناساییدا حکومەت بۆی ههیه به پیتی یاسا و
به فەرمانیکی نهنجوومەنی وه زیران له سهر داوای وه زیری روشنبیری
سانسور بخاته سهر گشت روژنامه و بلاوکراره کان.

به پێچهوانه ی روژنامه ناوخییه کان له بارودوخی ناساییدا
سانسور دهخړتیه سهر گشت روژنامه بیانییه کان بهر له وهی له
کتیبخانه کاندای فرۆشترین.

ب- راگرتنی روژنامه کان و دهست به سهر داگرتنیان

نهم کارهش له ریگای دادگاوه دهییت. بۆ نمونه، داواکاری
گشتی بۆی ههیه داوای راگرتنی روژنامهیهک بکات بۆ ماوهیهک که
له سێ روژ که متر نه بێ و له دهروژیش زیاتر نه بییت ته مه و سهره پاری
دهست به سهر راگرتنی ژماره کانی روژنامه که و بهر زکردنه وهی کیشه که
بۆ دادگا نه گهر هاتو روژنامه که سوکایه تی به شهره ف و کهرامه تی
سه روکی ولات کرد یان خه لکی بۆ تاوان کردن هاندا وه یان فیتنه
دروست بکات و ناسایشی ولاته که بخاته مه ترسییه وه.

دووه م: مافی هاوولاتیان و بهرژه وهندی گشتی

له بهرام بهر دانپیانان و زامن کردنی ته و نازادییه ی که دراوه ته
روژنامه نووسی هاوولاتیان و کۆمه ل بۆیان ههیه به دوو وه سیله

پارټيزگاري له خويان بکښ بډرامېدر خراب بکارهيتاني نازادي
رؤژنامه گري

يه کدميان له ريځگاي دادگاوه دهيتت، دووهميشيان بهيڼ دادگا.
ريځگا دادگاييه که روون و ناشکرايه، هدرهک هدموومان دوزانين
برياري دادگا يهک لاکه رهويهو هدموو که سيک دهبي ريزي لي
بگري.

ريځگاي دووهم که بهيڼ په نابردنه بهر دادگا دهبي، بريتييه له
مافي وهلام دانهوه مافي راست کړندهوه.
واته له ريځگاي هدمان رؤژنامه يان رؤژنامه يهکي تر هداوته که
بهريه رچ ده دري تهوه يان راست ده کړي تهوه.

پاراستني نازادي بيروپاي رؤژنامه نووسان

له هدموو ولايتيکدا رؤژنامه به به شيک له ژيانی سياسي نهو
ولا ته داده ندرئ و لتي جياناکري تهوه. هدر وهک چوڼ مافه
سياسييه کان بو هدموو که سيک دانتيان پيانراوه بهو سيفه تهی که
نهو که سه نه ندانه له کومه لگايه کی سياسيدا بو نه وهی له ريځگاي
نهو مافانهوه به شداری له بهرپوه بردنی کاروباره کانی ولا ته که ی
بکات هدرهوه ها به شداری له نيزامي سياسي ولا ته که ی بکات.

نهمه ش خزی له خویدا له گهل چه مکی ديوکراسييهت ده گونجی
که ناوهرؤکه که ی ندره يه گهل سه رچاوه ی گشت ده سه لا ته کانه جا بو
نهره ی تاکه کانی گهل بتوان ته عبير له ويست و ناره زووی خويان
بکښ دهبي نازاد بن له بيروپا دهري پندا، رؤژنامه ش به باشتري

وهسیله وه ده ترانی سنووریک له بدردهم تهم نازادییه دا دابنی:

أ- سانسور

به شیوه کی گشتی له بارودوخی ناساییدا نابج سانسور له سهر
روژنامه ناوخییه کان دابنا ری.

به لām له بارودوخی ناساییدا حکومەت بۆ هیه به پیتی یاسا
به فرمانیکی نهنجومەنی وه زیران له سهر داوای وه زیری روشنبیری
سانسور بخاته سهر گشت روژنامه و بلاوکراره کان.

به پیچه وانە ی روژنامه ناوخییه کان له بارودوخی ناساییدا
سانسور دهخړته سهر گشت روژنامه بیانییه کان بهر له وه ی له
کتیبخانه کاندای فرۆشرین.

ب- راگرتنی روژنامه کان و دهست به سهر داگرتنیان

نهم کارهش له ریگای دادگاوه دهییت. بۆ نمونه، داواکاری
گشتی بۆ هیه داوای راگرتنی روژنامه یهک بکات بۆ ماوه یهک که
له سێ روژ که متر نه بۆ و له دهروژیش زیاتر نه بییت ته مهو سهره پای
دهست به سهر راگرتنی ژماره کانی روژنامه کهو بهر زکردنه وه ی کیشه که
بۆ دادگا نه گهر هاتو روژنامه که سوکایه تی به شهره ف و کهرامه تی
سه روکی ولات کرد یان خه لکی بۆ تاوان کردن هاندا وه یان فیتنه
دروست بکات و ناسایشی ولاته که بخاته مه ترسییه وه.

دووه م: مافی هاوولاتیان و بهرژه وەندی گشتی

له بهرام بهر دانپیانان و زامن کردنی تهو نازادییه ی که دراوه ته
روژنامه نووسی هاوولاتیان و کۆمه ل بۆیان هیه به دوو وه سیله

یان بۆ ئه‌وه‌ی؟»

هه‌روه‌ها جیمس رستون وته‌یه‌کی به‌ هه‌مان مانا هه‌یه و ده‌لێ:
«نه‌گه‌ر بێت و به‌ چارێکی پزلیسی سه‌یری هه‌لس و گه‌وت و کاری
رۆژنامه‌نووسان بکه‌ین له‌وانه‌ بوو به‌ی ئیستنه‌ قۆمه‌تی سیخو‌ری
بۆ به‌یگانه‌ به‌خرێته‌ پال گشت رۆژنامه‌نووسێک.»

که‌واته‌ بۆ ئه‌وه‌ی رۆژنامه‌نووس ئه‌م گومانه‌ی لێ نه‌کری و
قۆمه‌تی نه‌خرێته‌ پال، پتووسته‌ یاسایه‌ک هه‌بێ پێشه‌که‌ی رێک
به‌خت و رۆژنامه‌نووسیش به‌پاریزی.

رۆژنامه‌گه‌ری و ده‌سه‌لاتی چواره‌م

هه‌ر وه‌ک له‌ پێشه‌وه‌ ئاماژه‌مان بۆ کرد له‌ نه‌جمای بیرۆکه‌ی
رێکه‌وتنی کۆمه‌لایه‌تی له‌ چاخه‌کانی ناوه‌راست و لێکدانه‌وه‌ی له
لایه‌ن هه‌ز مه‌ندان به‌ تایبه‌تی هه‌ز مه‌ندی فه‌ره‌نسابی جان جاک رۆسۆ
که‌ل به‌ سه‌رچاوه‌ی گشت ده‌سه‌لاته‌کانی ولات داندرا.

هه‌روه‌ها بۆ رێکخه‌ستنی پتووه‌ندی نیوان ئه‌م ده‌سه‌لاتانه‌ و
رێگاگرتن له‌ به‌رده‌م ده‌ست به‌ سه‌راگرتنی ئه‌م ده‌سه‌لاتانه‌ له‌ لایه‌ن
حاکمه‌ دکتاتۆرو (مته‌سلط) هه‌کانه‌وه‌ هه‌ز مه‌ندی فه‌ره‌نسابی
مۆنتسکیۆ په‌ره‌نسیپی «لێک جیاکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌کان» ی
دۆزییه‌وه‌...

دوا به‌ دواي ئه‌ویش له‌ لایه‌ن هه‌ز مه‌ندی یۆنانی ئه‌فلاتون و
ئه‌رسه‌تۆ بایه‌خی پێ دراو روونیش کرایه‌وه‌ که‌ ده‌بێ له‌ هه‌ر ولاتێکدا
ده‌سه‌لاته‌کان به‌ سه‌ر چه‌ند ده‌سته‌یه‌ک دا به‌ش بکری که‌ ئیمپرو ئیمه

ناومان ناوڤ به دهسه لاتى ياسادانان و دهسه لاتى جى به جى کردن و دهسه لاتى دادگا ههروهه نهم دوو ههزمه نده وتيان که دهبن هاوسه نگییه که له نتيوان نهو دهسه لاتانه دا ههبن بۆ نهوهى يه کيتکيان تاک رۆبى نهکات له حوکمدا که رهنک بيتت بيتته هۆى به رپابوونى شوڤش له دژى نهم تاک رۆبیه.

کهواته سه رهه لدانى بيرۆکهى دانانى رۆژنامه به دهسه لاتى چواره م له ولاتدا پتوه ندى به بيرۆکهى ریکه وتنى کۆمه لایه تى و سه رهه لدانى سیستمى ديوکراسيه ت و دۆزینه وهى پره نسپى لپک جيا کردنه وهى دهسه لاته کانه.

نهوهى شایه نى باسه، له نه نجامى پتسکه وتنى کۆمه لایه تى و فراوان بوونى دهسه لاتى حکومه ت و زۆر بوونى پتوه نديیه کۆمه لایه تى و سیاسى و نابوورى و... تاد له ناو کۆمه لدا بيرۆکهى دانانى رۆژنامه به دهسه لاتى چواره م سه رى هه لدا چونکه رۆژنامه به باشتري ن وه سیله داده ندرى له وه سیله کانى ته عبير کردنى مرۆڤ له بيروراکانى و به هۆى رۆژنامه وه ده توانى نهو بيرۆکه ندى که له ناو مپشکيدا په نگیان خواره و ته وه بيانخاته سه ر کاغه زو له به ر ده ستى حاکم و گه لى دابنيت و نه مه ش ده گو نجى له گه ل پره نسپى گه ل سه رچاوهى دهسه لاته چونکه دهسه لاتداران (حکام) له سیستمى ديوکراسيدا نوپته رى گه لن و دهبن ته عبير له بيرورای گه ل بکه ن.

کهواته پتوه ندى نتيوان گه ل و دهسه لاتداران به کۆتایى هاتنى هه لپژاردنى گه ستى کۆتایى پى نایه ت، به لکو دهبن نهم پتوه نديیه هه ر به رده وام بيت و له رتگای که ناله جيا جيا گانه وه تاکه کانى گه ل

توماس هوبز

ته عیبیر له بیرورای خۆیان بکهن و دهسه لاتدارانیش ناگاداری نهو بیرورایانده بن و فهرا مۆشیان نه کهن.

دوای نهو هی بیروکه یه کمان له باره ی هه ر چوار دهسه لاته کانه وه پیتشکesh کرد، با هزانین ئایا ده کهری له رووی یاساییه وه رۆژنامه گهری به دهسه لاتنی چوارهم دابنیتین یان نا ؟

ئایا رۆژنامه گهری کوردی توانیویه تی بیتی بهو دهسه لاتنی چوارهمه یان نا ؟

به ر له هه موو شتییک تا رۆژنامه گهری بیتیته دهسه لاتنی چوارهم له ولاتدا ده بیتی نازاد بیت.

له بهر نهو هی ده رکردنی رۆژنامه یه ک یان گۆفارییک پیتیستی به توانایه کی دارایی و هونه ری زۆر هه یه که رهنگ بیت به ناسانی لای گشت که ستییک و عموومی خه لکی نه یه ته دی، بۆیه ده بینین گروپ و پارتیه سیاسییه کان و که سایه تییه خاوه ن دهسه لاته کان و داموده زگا گشتیه کانی حکومه ت کاروباری رۆژنامه گهریان گرتۆته نه سئۆ به هۆی توانای دارایی و هونه رییانه وه، هه ر بۆیه ده بینین زۆربه ی هاوولا تیان ده که ونه ژێر کاربگه ریتی فیکری نهو خاوه ن ده زگا رۆژنامه گهرییانه وه ..

هه ر له بهر نه مه شه، حکومه ت سنووریک بۆ نازادی رۆژنامه گهری داده نیت و له ریتیگای سانسۆره وه به مه به ستی پاراستنی به رژه وه ندی

گشتی له کاتی پیتوستدا.

پیش به ریا بوونی شوژی سالی ۱۹۵۲ له میسردا گه لیک
روژنامه ده رچوون، به لām هه ریه کیک لهو روژنامه پستی به
دهسه لاتی لایه نیک به سستوو و ته عبیری هه ر لهو لایه نه ده کرد.
بو نمونه لایه نی به ریتانیا و کوشکی پاشایه تی و رای گشتی.

به لām شوژی میسری یهک دهسه لاتی هینا ناروه که ته عبیر
له ویستی گشتی لهو قوناغه دا بکات.

هه روه ها نه گه ر چاویک به سالانی پیتشووی لوبان بخشینین
ده بینین گه لیک روژنامه ی جوژاو جوژی تیا بوه هه ر وهک نیستای
کوردستانی لای خو مان که هه ریه که ی ده گه ر پته وه بو ژوژی و جوژاو
جوژی سه ر چاوه ی دارایی نهو روژنامه هه ر بویه نه گه ر به سه قهی
سهیری نهو دیار ده یه بکه یین ده بینین جمر جوژلیکی روژنامه گه ری
هه مه ره نگه ی فیکری هه یه لهو ولاته دا. که چی سه ره پای نه مهش
روژنامه نازاد نه بوو، به لکو ته عبیریان لهو هیزانه ده کرد که له
گوژه پانی لوبان کاریان ده کرد و کرد بو یانه مه لبه ندی گوژه پانی
مللانی ولاته عه ره بییه گان.

هه ر بهم بژنه یه وه جه مال عه بدول ناسر ده لتی: «له لوباندا
نازادی روژنامه گه ری هه یه، به لām روژنامه ی نازاد نییه».

به هه ر حال، سه بارهت به دانانی روژنامه گه ری به دهسه لاتی
چواره م ده توانین بلتین پابه ندی سیستمی دیوکراسییه، به لām نه مهش
بهس نییه تا بیسته نهو دهسه لاته، به لکو پیتوسته وهک سی
دهسه لاته که ی تر دهسه لاتی یاسا دانان و جیبه جی کردن و دادگا له

دهستووری ولاتدا په سند بکړیت و ریک بخریت و پتوهندیشی
له گهل سڼ دهسه لاته که ی تردا دیار بکړیت.

چونکه نهک روژنامه گهړی وهک دهسه لاتى چوارهم تهنانت هدر
سڼ دهسه لاته که ی تریش نه گهر دهستور په سندیان نهکات و ریکیان
نه خات هیچ بایه ختیکی نه وتوی نابیت، ههروه ها ماف و نازادییه
گشتیه کان که نازادی بیروړا ده پرین و نازادی روژنامه گهریش
په کیکه له و نازادیپانه نه گهر دهستور پرپاریان له سر ندات هدر
وهک مانیکی سروشتی ده مینه وه و هیچ زه مانا تیک بو
پروسه کردنیان نابیت.

بۆ به واتایه کی یاسای تا نیستاکه روژنامه گهړی له هیچ
ولاتیک دانی پیانه نراوه وهک دهسه لاتىکی چوارهم، به لام ده کړی به
واتایه کی سیاسى پتی بلتین دهسه لاتى چوارهم ههروهک چوڼ
نیستاکه له زوړه ی ولاتانی دنیا یوه به و دهسه لاتنه ناویراوه.

بو نمونه، چوڼ هدر سڼ دهسه لاته که ی تر چاودیرن به سهریه که وه
بو نه وه ی په کیکیان تاک روپی نهکات له حوکمی ولاتدا هدر
نه وهاش روژنامه گهړی وهک دهسه لاتىکی چوارهم و سهریه خو نه م
روژه ی هینیوه و کاربگهر بووه له سر سڼ دهسه لاته که ی تردا و
توانیویه تی رای گشتی دروست بکات ههروه ها وهک چاودیریک
زور جار حکومت وشیار دهکاته وه، ههروه ها حکومتیش نه و
وشیار دهکاته وه. که واته حکومت و روژنامه گهړی ته واکهړی
په کترن و هدر دوکیان پیوستیان به یهک هه یه.

نمونه ی دهسه لاتى روژنامه ی نازاد له ولاته روژناواییه کاند
زوره له وانه بلاوکردنه وه ی کیشه نابروبه رکه ی (وترگیت) له لایه ن

رۆژنامه‌گانی ولاته یه‌ک‌گرتووهر کانی نه‌مه‌ریکا که رووبه‌رووی
 فه‌رمانبه‌رانی کۆشکی سپی و سه‌رۆکی نه‌مه‌ریکی نیکسۆن کرا.
 هه‌روه‌ها بلاوکردنه‌وه‌ی زانیاری له‌باره‌ی پتوه‌ندی سیتکسی له‌نیوان
 سه‌رۆکی ئیستای نه‌مه‌ریکی کلینتۆن و خانم مۆنیکا لوینسکییه‌وه.
 هه‌روه‌ها تاوانبار کردنی سه‌رۆک وه‌زیرانی پیتشووی ئیتالیا به
 نه‌ندامیته‌ی مافیای ئیتالیاو بلاوکردنه‌وه‌ی زانیاری له‌سه‌ریدا له
 رۆژنامه‌گانی ئیتالیاو جیهاندا. که‌واته‌ لیته‌دا نه‌وه‌مان بۆ
 ده‌رده‌که‌وێ که‌ تا چ راده‌یه‌ک نازادی رۆژنامه‌گه‌ری پایه‌ندی
 سیستمی دیموکراسیه‌ته‌ له‌و ولاتانه‌دا ده‌توانێ رۆلی خۆی ببینی
 وه‌ک چاودێریک به‌سه‌ر گشت دامو ده‌زگاگانی حکومه‌ت، به‌لام
 سه‌باره‌ت به‌ رۆلی رۆژنامه‌گه‌ری کوردی له‌م رووه‌وه‌-واته‌ وه‌ک
 ده‌سه‌لاتی چواره‌م- ده‌توانین ب‌لێین هه‌یشتان زووه‌ باس له‌و مه‌سه‌له‌یه
 بکه‌ین چونکه‌ نیتجه‌ تا ئیستا به‌ ته‌واوه‌تی له‌ مانای دیموکراسیه‌ت
 نه‌گه‌یشتووین و تازه‌ هه‌ندێ لایه‌نی نه‌م سیستمه‌ بۆ به‌رپۆه‌بردنی
 کاروباره‌کاغان په‌یره‌و ده‌که‌ین.

هه‌روه‌ها تا ئیستا له‌ کوردستان تاكه‌ رۆژنامه‌یه‌کی نازاد به
 مانای وشه‌ ده‌رناچیت، به‌لكو نه‌وانه‌ی هه‌ن هه‌ر هه‌موویان له‌لایه‌ن
 پارت و ریک‌خراوه‌ سیاسی و كۆمه‌لایه‌تییه‌كانه‌وه‌ ده‌رده‌چن و به
 ته‌واوه‌تی پشت نه‌ستوون به‌ دارایی نه‌و لایه‌نانه‌وه‌ و ته‌عبیریش
 له‌ویست و ئاره‌زووی نه‌وان ده‌که‌ن نه‌ک نه‌و که‌سانه‌ی که‌ تیایدا
 کارده‌که‌ن و ده‌ری ده‌هێنن وه‌یان ویست و ئاره‌زووی میللەت.
 هه‌روه‌ها رۆژنامه‌نووسانی‌شمان به‌روونه‌ته‌ پاشکۆی رۆژنامه‌کان و
 نه‌وانیش نازادنین. هه‌ر نه‌مه‌ وای کردووهر رای گشتی له‌ کوردستان

دروست نه‌بیت، چونکه رای گشتی پابه‌ندی نازادی بی‌روړا
ده‌رپینه، که روژنامه‌ش باشتړین وه‌سیله‌یه بۆ ته‌عبیر کردن له‌و
بی‌روړایانه‌دا.

له‌کوتاییدا ده‌لټین ناکړی باس له‌مه‌سه‌له‌ی نازادی روژنامه‌گه‌ری
و روژنامه‌نووسان بکه‌ین نه‌گه‌ر له‌ده‌ستووردا دان به‌سیستمی
دیوکراسییه‌ت و پره‌نسیپی لټک جیا کردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لاته‌گان
نه‌نټین.

سه‌رچاوه‌کان:

- ۱- د. صبحی الحمصانی - ارکان حقوق الانسان - دار العلم
للملایین - بیروت - ۱ / ۱ - ۱۹۷۹.
- ۲- د. ضاری خلیل محمود - الاجتهاد وحقوق الانسان في الاسلام
- دار الشؤون الثقافية العامة - العراق - ۱۹۹۶.
- ۳- جاری گه‌ردونی مافی مرؤث - نه‌نستمی‌کوری کورد له
پاریس سالی ۱۹۹۲.
- ۴- محمد حسنین هیکل - بین الصحافة والمسیاسة - شركة
المطبوعات للتوزيع والنشر - بیروت - ۱۹۸۵.
- ۵- د. منذر الخشاری - مذاهب القانون - دار للحکمة - بغداد ۱۹۹۱.
- ۶- د. محمد سعید مجنوب - الحريات العامة - حقوق الانسان -
جروس برس - لبنان ۱۹۸۶.
- ۷- که‌مال سه‌عدی - حقوق المؤلف - اربیل - ۱۹۹۷.
- ۸- که‌مال سه‌عدی - یاساوماف - اربیل - ۱۹۹۷.
- ۹- که‌مال سه‌عدی - محاضرات في تاريخ القانون - كلية القانون

والسياسة - ١٩٩٧/ ١٩٩٨.

١٠- د. ابو اليزيد طلي المتيت - النظم السياسية والحريات العامة-

ط/ ٣- الناشر مؤسسة شباب الجامعة ١٩٨٢ الاسكندرية.

١١- د. عبد القني بسيوني عبدالله - النظم السياسية (الدولة -

الحكومة- الحقوق والحريات العامة) الناشر الدار الجامعية - ١٩٨٥.

١٢- د. اپيدوريا A. APPADORAI- التدخل الى العلوم السياسية-

النظريات الاساسية في نشأة الدولة - ترجمة نوري محمد حسين -

بغداد- ١٩٨٨.

١٣- د. ملحم قربان - قضايا الفكر السياسي - للحقوق الطبيعية-

المؤسسة الجامعية للدراسات والنشر والتوزيع - بيروت ١٩٨٣.

١٤- د. محمد سعيد مجنوب - للحريات العامة وحقوق الانسان-

جورجس برس - لبنان- ط/ سنة ١٩٨٦.

١٥- د. محمد كاظم المشهداني - للنظم السياسية - وزارة التعليم

العالي والبحث العلمي - العراق - ١٩٩١.

١٦- دهستوري عتراق سالي - ١٩٧٠

١٧- پرزوي دهستوري عتراقى سالي - ١٩٩٠.

١٨- انكس كولدر Angus Galder - الحرب والاعلام والاداب

والفنون - ترجمتها عن الانكليزية سمير عبدالرحيم الهليم- مجلة الثقافة

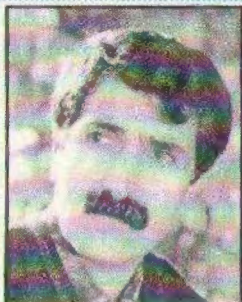
الاجنبية - تصدرها وزارة الثقافة والاعلام العراقية - العدد/ ٢ لسنة

١٩٨٧.

١٩- د. عبدالرحمن رحيم عبدالله - الترابط العضوي بين الديمقراطية

وحقوق الانسان - گزاري كارواني نهكاديي (بهشي عهدهي) ژماره

(٢) بدرگي يهكهم سالي ١٩٩٧.

نووسه له چيند ديريگدا

- له سالى ۱۹۵۶ له شاري هوليئر له دايك بووه.
 - له سالى ۱۹۸۸/۱۹۸۹ كوليژي ياساي له
 زانكوي سه لاهه ددين تهواو كر دووه و
 پروانامه ي به كالوريوسي له ياسا و مرگرتووه.
 - له ۱۹۹۶/۵/۲۱ پروانامه ي ماجستري له ياسا
 له نامه ي حق الملكية الامية و الفنية في القانون
 العراقي والقارن، له كوليژي ياساو رامباري له زانكوي سه لاهه ددين
 و مرگرتووه.
 - قوتاسي دكتورايه له «معهد التاريخ العربي و التراث العلمي» له به غدا

بہر شہرہ بلا وکراوہ کانی:

- شەش كۈرتە چىرۆكى كوردى - ھالوبەش - ۱۹۷۶.
 - وون بوون - چىرۆك - ۱۹۸۴.
 - دەرگا - چىرۆك - ۱۹۹۰.
 - لىكدانەۋى ياساى بەكرىدان - ۱۹۹۱.
 - سايكۇلۇزىي ھونەرى مىندان - ۱۹۹۰.
 - سەئىد زىيۇكى لاي خۇمان - رۇمان - ۱۹۹۷.
 - چەمكى ماف - چاپى يەكەم - ۱۹۹۷.
 - ياساۋ ماف - ۱۹۹۷.
 - حقوق المؤلف - ۱۹۹۷.
 - ھونەرى مىندان - ۱۹۹۸.
 - چەمكى ماف - چاپى دووم - ۱۹۹۸.
 - دەسلەتلى جوارم - ۱۹۹۸.